

DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2024.3.4>

УДК 373.2.015.31:305

Наталія Мачинська

<https://orcid.org/0000-0003-0309-7074>

доктор педагогічних, професор,
завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, 00001, Львів, Україна,
nataliya.machynska@lnu.edu.ua

ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті здійснено аналіз нормативно-правових документів та теоретико-методичних досліджень вітчизняних науковців з проблеми гендерної освіти та гендерного виховання дітей дошкільного віку. У статті показано, що гендерна проблематика є міждисциплінарною, виступає предметом наукових розвідок соціології, культурології, історії, філології, психології, педагогіки. Зазначено, що гендер – складне поняття, яке вживається в кількох значеннях. На основі аналізу наукових досліджень наголошено, що гендерний підхід у дошкільній освіті – це індивідуальний підхід до прояву дитиною дошкільного віку своєї ідентичності; доведено, що такий підхід дає надалі особистості велику свободу вибору, створює можливості для самореалізації, допомагає бути досить гнучкою і уміти використовувати різні можливості поведінки в соціокультурному середовищі. У статті запропоновано та схарактеризовано поради для організації та побудови змісту етичних бесід з дітьми дошкільного віку щодо розуміння змісту гендерного виховання (інформація повинна відповідати віку та запитам дітей; педагог має відобразити власне ставлення до проблематики бесіди; обов'язково давати відповіді на запитання, які виникають у ході бесіди тощо), описано поради-рекомендації педагогам закладів дошкільної освіти та батькам з метою ефективної організації гендерного виховання в умовах закладу дошкільної освіти та сім'ї (налагодження тісної співпраці вихователь-психолог, вихователь-сім'я; ґрунтовне вивчення індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку тощо).

Ключові слова: гендер, гендерне виховання, гендерний підхід, дошкільний вік, дошкільна освіта, заклад дошкільної освіти.

ВСТУП

Поняття «гендер» стає популярним і широкоживаним у науковому лексиконі. Це свідчить про актуалізацію проблеми, пов'язаної з розподілом соціальних ролей у суспільстві залежно від приналежності до певної статі. Розвиток демократичних цінностей у суспільстві передбачає необхідність створення рівних умов для реалізації інтересів усіх його членів незалежно від їхньої статі, віросповідання, національності, соціального статусу тощо.

Виховання здорової дитини передбачає її психічне та емоційне здоров'я, тому необхідно забезпечити емоційне благополуччя та психологічний комфорт дошкільників. Важливо створити необхідні умови для забезпечення психологічного комфорту всіх вікових груп. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти має давати дитині можливість вільно рухатися та обирати бажаний вид діяльності. Для формування в дітей позитивного ставлення та самооцінки вихователю необхідно використовувати різні прийоми: похвалу, заохочення, позитивну педагогічну оцінку, співчуття, випереджувальну похвалу (Machynska, Lozynska, Derkach, Vinarchuk, 2021, с. 459).

Гендерна проблематика є міждисциплінарною, її досліджують фахівці різних дисциплін (соціології, культурології, історії, філології, психології, педагогіки). Г. Дубова (2021) наголошує, що усе гендерне знання вибудовується на основі базових світоглядних ідей гендерного підходу, таких, як побудова громадянського суспільства в Україні, розвиток і зміцнення демократичних ідей і поглядів у нашій країні. З розвитком демократії одним з

найважливіших соціокультурних завдань постає подолання всіх видів дискримінації, зокрема гендерної (с. 279).

Незважаючи на увагу до проблеми гендерної освіти та впровадження гендерного підходу в освітній процес різних типів закладів освіти, питання гендерного виховання саме дітей дошкільного віку потребує більш систематичного та ґрунтовного вивчення.

Саме дошкільний вік, як зазначає М. Савченко (2013), – це період, під час якого педагоги мають зрозуміти дитину і допомогти їй розкрити унікальні можливості, зумовлені її статтю. Для того, щоб виховати чоловіків і жінок, а не безстатевих осіб, дослідниця рекомендує більш уважно поставитися до питання гендерного виховання дошкільників (с. 9).

Теоретична основа нашого дослідження ґрунтується на положеннях Базового компоненту дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти. Нова редакція, 2021). У контексті нашого дослідження виокремимо деякі положення, що стосуються означеної проблематики. Так, зокрема, однією з цінностей дошкільної освіти визначено зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я дитини; а серед базових принципів реалізації Стандарту заслуговує на увагу принцип демократичності, що передбачає формування засад демократичного суспільства, де кожен/кожна можуть бути почутими, мають право на самовираження та активну участь (Державний стандарт дошкільної освіти. Нова редакція, 2021).

Важливість розробки проблеми гендерного виховання підтверджується результатами спільного дослідження представників ГО «Центр гендерної культури» у співпраці з ЮНІСЕФ (за фінансової підтримки уряду Іспанії) у 2024 р. «Гендерна компетентність персоналу закладів дошкільної освіти», де зазначено про необхідність створення гендерно чутливого освітнього простору, який повинен бути влаштований з урахуванням та за принципами комплексного гендерного підходу, в якому відбувається освітній процес, вільний від гендерної дискримінації та стереотипів (Гендерна компетентність персоналу, с. 36).

Мета статті – розглянути особливості гендерного виховання дітей дошкільного віку, обґрунтувати практичні аспекти реалізації завдань гендерного виховання в умовах закладу дошкільної освіти.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичний аспект дослідження. Гендер – досить складне поняття, оскільки розкриває багатоаспектний зміст явища. Е. Степанова (2017) зазначає, що у науковій літературі це поняття вживається в кількох значеннях (с. 270):

- гендер як соціально-рольова й культурна інтерпретація рис особистості та моделей поведінки чоловіка і жінки, на відміну від біологічної;
- гендер як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей;
- гендер як політика рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації.

Змістове наповнення поняття гендер по-різному трактується вітчизняними дослідниками, зокрема:

- гендер – один з базових вимірів соціальної структури суспільства, яка поряд з іншими параметрами утворює соціальну систему; це дозволяє розглядати гендер як один з найважливіших показників соціальної структури суспільства, що обумовлює впорядкованість всієї соціальної системи (Степанова, 2017);
- гендер – змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм та характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин між чоловіками та жінками, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним та культурним контекстами буття (Мельник, Кобелянська, 2005, с. 43–44).

Реформування суспільства, формування життєвого досвіду розвитку та формування особистості в умовах війни спонукає до пошуку альтернативних засобів організації освітнього процесу в різних освітніх інституціях саме в контексті реалізації завдань гендерного виховання. Гендерний паритет у всіх сферах життєдіяльності суспільства є ознакою правової демократичної держави. Гендерна рівність – це рівність соціального статусу жінок і чоловіків, забезпечення їм однакових можливостей для всезагальної участі в усіх сферах суспільного, державного і приватного життя на основі самоусвідомлення особистісних потреб й інтересів, додання елементу ієрархічності, стереотипності тощо. Досягнення гендерної рівності необхідне для нормального функціонування соціальної, економічної, культурної та політичної систем (Реалізація гендерної політики, 2011, с. 61).

У межах досліджуваної проблематики цікавим є зарубіжний досвід. Так, С. F. Alvarenga et al. (2022) аналізують державну політику Португалії щодо гендеру в дошкільній освіті; М. J. Cardona (2022) підводить підсумки створення і функціонування модуля «Освіта та гендерна рівність», який є частиною магістерської програми з освіти та розвитку громади в Університеті Мадейри, а також своєї наукової діяльності у цій сфері; E.-Gh. Negru (2016), висвітлює досвід гендерного виховання в системі дошкільної освіти Румунії.

Заслуговує на увагу дослідження Л. Ковальчук (2008), яка виокремила основні аспекти німецького досвіду, реалізація яких, безсумнівно, сприятиме поширенню гендерного виховання в освітніх закладах України, зокрема (с. 151):

- проведення просвітницької роботи, спрямованої на ліквідацію всіх форм дискримінації за ознакою статі;
- врахування гендерного компонента при складанні навчально-виховних планів, програм;
- контроль керівництва закладу освіти за впровадженням гендерного виховання в освітній процес;
- застосування гендерного підходу до виховання усіх вікових груп молодого покоління;
- організація різних видів позакласної та позашкільної роботи із врахуванням гендерної проблематики;
- формування гендерної культури та навичок партнерського спілкування;
- залучення громадських організацій до здійснення гендерного виховання в освітніх закладах;
- взаємодія освітніх закладів і сім'ї у впровадженні гендерного підходу;
- поглиблення гендерної компетентності педагогів із метою пом'якшення гендерних стереотипів .

Проаналізоване дослідження Л. Ковальчук (2008) спонукало до акцентування в нашому дослідженні уваги на визначенні поняття гендерної компетентності педагогів закладу дошкільної освіти. Під гендерною компетентністю вихователюк / -лів закладу дошкільної освіти автори посібника «Гендерна компетентність персоналу закладів дошкільної освіти» розуміють динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність вихователюк/-лів закладу дошкільної освіти успішно провадити професійну діяльність, яка сприяє гендерній рівності (Гендерна компетентність, 2024, с. 9).

Окреслена проблематика акцентує увагу на гендерному підході, який стає одним із провідним в організації освітнього процесу в умовах закладу дошкільної освіти.

Так, Г. Дубова (2021) зазначає, що гендерний підхід в освіті націлений на стимулювання навичок аналізу соціальної реальності та індивідуального досвіду чоловіків і жінок задля подолання наслідків несправедливої диференціації чоловічих і жіночих ролей та нерівності їхніх статусних позицій (с. 279).

Упровадження гендерного підходу у сферу освіти, на думку дослідників, є досить важливим кроком у процесі побудови соціально-правової держави. Цей процес слід розуміти

як розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної людини, вивільнення мислення педагогів від статево-рольових стереотипів. Справжня рівність не передбачає нівелювання статі, але враховує в освітньому процесі специфіку життєвих інтересів і психологічних відмінностей за статтю, а також далеку від ідеальної гендерну ситуацію в українському суспільстві (Реалізація гендерної політики, 2011, с. 144).

Гендерний підхід в освіті, на думку Р. Шулигіної та В. Мовчун (2014) – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, що дає надалі особистості велику свободу вибору, можливості для самореалізації, допомагає бути досить гнучкою і уміти використовувати різні можливості поведінки.

Гендерний підхід до освітньої діяльності, як зазначають Т. Вінник та І. Пілецька (2021), розуміємо як таку організацію освітнього процесу, за якою можлива гармонійна реалізація здобувачів освіти з властивими їй індивідуальними особливостями за ознакою статі; вимоги гендерного підходу повністю співвідносні з педагогічними та психологічними основами індивідуалізації навчання (с. 403).

Гендерний підхід спонукає до виокремлення актуального гендерного напряму у вихованні особистості.

Гендерне виховання – процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі. Тому у сферу гендерного виховання входять не лише такі специфічні відносини між представниками чоловічої і жіночої статі, як подружні, але й будь-які інші: в суспільному житті, професійній діяльності, відпочинку тощо.

І. Лебідь (2015) наголошує, що мета гендерного виховання полягає не лише у формуванні правильного розуміння сутності моральних норм та установок у сфері взаємин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності. У процесі гендерного виховання необхідно розв'язати низку конкретних педагогічних завдань, до яких відноситься формування (с. 29–30):

- соціальної відповідальності у взаєминах між статями;
- прагнення мати міцну, дружну сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька й матері в сім'ї, народження кількох дітей;
- здатності розуміння інших людей і почуття поваги до них не лише як до людей взагалі, але й як до представників чоловічої чи жіночої статі, здатності враховувати й поважати їх специфічні статеві особливості в процесі спільної діяльності;
- здатності й прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей з урахуванням статевої належності;
- усвідомлення себе представником своєї статі, що підтримує самооцінку і почуття самоповаги, впевненість і потенціал самореалізації;
- необхідних навичок спілкування й взаєморозуміння, а також здатності приймати усвідомлені рішення у сфері міжстатевих стосунків;
- уміння дружити і любити, досвіду нестатевої любові.

Гендерне виховання дошкільників М. Савченко (2013) трактує як цілеспрямований, організований і керований процес засвоєння дітьми гендерних уявлень, орієнтація на партнерство у міжстатевій взаємодії та взаємозамінність у виконанні майбутніх сімейних та соціальних ролей (с. 8).

У цьому ракурсі принциповим стає впровадження гендерного підходу в усіх закладах освіти, які мають реформуватись, здійснюючи перехід від знанневої системи до компетентнісної, тобто від орієнтації на накопичення знань до навчання їх використовувати. Н. Самойленко (2014) зазначає, що в цій ситуації впровадження гендерного складника в систему освіти сприятиме не тільки підвищенню фахової майстерності педагогів, але й зміні стратегії освіти в бік соціально-гендерної толерантності всіх учасників освітнього процесу. Освітня інституція (заклад дошкільної освіти, школа, ліцей тощо) завжди була і залишається провідним чинником гендерної соціалізації. Зміст навчального матеріалу, дидактичних і виховних установок у процесі педагогічної взаємодії усіх учасників освітнього процесу є

орієнтиром розвитку гендерної свідомості хлопців і дівчат. Методика організації освітнього процесу також формує психологічну основу утвердження ідеології гендерного нерівноправ'я або закріплення гендерної нерівності (Самойленко, 2014).

У контексті реалізації завдань гендерного виховання відбувається формування та розвиток гендерної ідентичності. Ми погоджуємося з позицією І. Лебідь (2015), яка наголошує, що на розвиток гендерної ідентичності впливає вся сукупність уявлень батьків, ровесників і всієї спільноти про те, що є допустимим для кожного гендеру з точки зору темпераменту, характеру, інтересів, статусу, гідності. Саме тому кожен відрізок, етап життя дитини є надзвичайно важливим у сенсі того, як він/вона будуть мислити або поводитися з метою задоволення потреб і вимог, які детермінує гендер (Лебідь, 2015, с. 44).

А. Растригіна (2022) зазначає, що гендерні відмінності не можуть ставати на заваді вільному розвитку особистості і її самореалізації в цивілізованому суспільстві. Отже, необхідно втілювати в життя й освіту принцип відмови від подвійних стандартів, коли для представників різної статі визнається допустимою певна поведінка та засуджується відхилення від прийнятих норм. Жорсткі рамки історично чи культурно сформованих традицій можуть обмежити свободу особистості, не дати їй вийти за усталені гендерні стереотипи навіть у вузькому родинному колі чи під час освітнього процесу. Тож в егалітарному суспільстві гендерна рівність має забезпечити самореалізацію кожного і кожної з огляду на їхні природні здібності й набуті здатності на засадах рівності і свободи. У контексті зазначеного дослідниця акцентує на педагогіці свободи, яка повинна стати альтернативою традиційним моделям організації освітнього процесу. Тільки така педагогіка може забезпечити формування освітнього простору на засадах егалітарних цінностей та рівноправного партнерства, яке гарантує вільний розвиток особистісного потенціалу здобувача освіти, його особистісну свободу, максимальні можливості самореалізації незалежно від статі (Растригіна, 2022).

Ми погоджуємося з дослідниками, які зазначають, що сучасна гендерна освіта є особливою формою, у якій мають існувати конструктивні взаємодії різних навчальних галузей. У межах цієї конструктивної взаємодії питому вагу мають питання змісту освіти і методик навчання. Освіта не закінчується зі здобуттям остаточного завершеного знання. Вона рефлексивна, оскільки закінчується з усвідомленням особою процесу своєї діяльності, розглядом та оцінкою її форм (Реалізація гендерної політики, 2011, с. 169).

Гендерна освіта, впровадження гендерного підходу в освітній процес закладу дошкільної освіти тісно пов'язано зі статевим вихованням дітей старшого дошкільного віку.

Н. Попова (2010) зазначає, що статеве виховання дітей старшого дошкільного віку – це цілеспрямований процес статево-вікового становлення дітей, що передбачає оволодіння ними адекватної власній статі моделі поведінки, формування позитивного ставлення до себе як представника певної статі та уявлень про моральні норми відносин між людьми різної статі в соціумі (с. 15).

Статеве виховання, як стверджує О. Лось (2019), є невід'ємним складником у формуванні здорового способу життя людини. Його мета – оптимізація комунікативних навичок і соціальної адаптації, що, у свою чергу, сприяє зниженню межових нервово-психічних і психосоматичних розладів. Ми погоджуємося з дослідницею, яка наголошує: формування статево-рольової поведінки повинно відбуватись поступово, з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей дитини; завдання статевого виховання в дошкільний період – навчити дитину особистої гігієни, адекватної поведінки, ознайомлення з особистісними кордонами. О. Лось (2019) підкреслює, що психологічною метою й завданнями статевого виховання є допомога підростаючому поколінню у формуванні психічного здоров'я як необхідного аспекту здоров'я загалом (с. 154–155).

Т. Нежура та А. Собчук (2021) акцентують увагу на тому, що в процесі статевого виховання необхідно розв'язати низку конкретних педагогічних завдань, що стосується дітей дошкільного віку (с. 160–161):

- прищеплення почуття відповідальності у взаєминах між представниками двох статей за кожний вчинок;
- соціалізація дитини та необхідність налагодження роботи закладу дошкільної освіти щодо її статевого виховання вже в дошкільному віці;
- виховання в дітях розуміння й усвідомлення різниці між статями, різниці не тільки фізичної, а й психологічної та культурної;
- формування усвідомлення та розуміння рівноправності батька і матері в родині;
- виховання здатності і прагнення оцінювати свої вчинки щодо інших людей з обліком їхньої статевої приналежності, формування поняття гарного і поганого вчинку у сфері цих відносин;
- виховання відповідального ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших людей (Нежура, Собчук, 2021,).

Практичні аспекти гендерного виховання дітей дошкільного віку. Одним із дієвих методів роботи з дітьми дошкільного віку є бесіда, яка дає можливість у доступній, невимушеній атмосфері обговорити з дітьми важливі питання. Саме тому ми пропонуємо окрему низку порад для організації та проведення бесід на етично-моральну проблематику, що стосується найбільш важливих аспектів гендерного виховання. Оскільки учасниками бесід можуть бути не тільки вихованці і вихователі закладу дошкільної освіти, а й практичні психологи, батьки чи окремі фахівці, ми уклали таблицю, де співставили поради з методичними рекомендаціями для всіх учасників таких бесід (Таблиця 1).

Таблиця 1

Поради для організації та проведення бесід із дітьми щодо формування їхньої статево-рольової позиції

Поради	Методичні рекомендації
Вузько-тематичні бесіди (профільно-зорієнтовані) повинні проводити окремі фахівців	<ul style="list-style-type: none"> • психолог сприяє формуванню позитивного ставлення до проблем міжстатевих відносин; • бесіди, які стосуються анатомо-фізіологічних, валеологічних чи гігієнічних питань доцільно проводити вихователеві закладу дошкільної освіти у співпраці з медичною сестрою чи лікарем
Бесіди, які стосуються взаємовідносин у сім'ї, найкраще проводити спільно з батьками вихованців	<ul style="list-style-type: none"> • психолог знає проблеми сучасної (до того ж конкретної) сім'ї при умові, коли він постійно проводить тематико-зорієнтовані дослідження; • результативність гендерного виховання буде значно вищою при умові налагодження тісної співпраці батьки-педагоги-діти
Тематика бесіди повинна бути актуальною, проводитися на запит дітей	<ul style="list-style-type: none"> • пояснення психолога (вихователя, вузького спеціаліста) повинно відповідати запитам дітей / дитини; • не проводити бесіди з випереджальною метою (так звані «на виріст»), в силу вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку профілактичні бесіди в контексті реалізації завдань гендерного виховання не будуть мати належного результату
Тематика бесід повинна охоплювати як позитивні аспекти, так і негативні (проблемні) моменти гендерного виховання	<ul style="list-style-type: none"> • питання насилля (зокрема) в сім'ї може проговорюватися як за участі вихователя, так і з долученням вузьких фахівців (психолог, поліцейський, соціальний працівник); • питання сімейних цінностей варто проговорювати під час бесід, організованих спільно з батьками;

	<ul style="list-style-type: none"> • за погодженням з батьками до бесід можуть бути долучені представники релігійних організацій
Варто враховувати індивідуальні характеристики дітей з особливими освітніми потребами та спрогнозувати їх реакцію	<ul style="list-style-type: none"> • проведення бесід, до яких залучені вихованці з особливими освітніми потребами, повинні здійснюватися за участю практичного психолога (психолог чітко орієнтується в тих відхиленнях поведінки, зокрема статевої, які є найбільш типовими)
Бесіди варто будувати таким чином, щоб діти вчилися формулювати свою думку, оцінювати самого себе, свої вчинки і поведінку інших людей	<ul style="list-style-type: none"> • змістове наповнення бесід повинно відповідати віковому та індивідуальному потенціалу вихованців (такі знання притаманні практичному психологу та вихователю вікової групи); • змістове наповнення бесід повинно відповідати програмі навчання та виховання дітей дошкільного віку, за якою працює конкретний заклад дошкільної освіти (це компетентність вихователя)
При обговоренні суперечливих (проблемних) питань бесіди, дорослий (вихователь, психолог, лікар) обов'язково повинен висловити своє особисте ставлення до обговорюваних питань	<ul style="list-style-type: none"> • педагог (психолог, фахівець чи інший запрошений) має бути готовим до того, що в процесі бесіди вихованці можуть задавати (і задають) питання, які нерідко створюють незручну ситуацію; • важливо, щоб дитина почула відповідь від дорослого, або принаймні його роздуми на зацікавлені теми
Ефективність бесіди значною мірою залежить від доцільності добору ілюстративного матеріалу (книги, ілюстрації, мультфільми на задану тематику)	<ul style="list-style-type: none"> • вимоги до підбору та використання наочності в роботі з дітьми дошкільного віку чітко прописано в навчально-методичній літературі, якою користуються вихователі при організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти

Створено автором особисто

Гендерне виховання, яке реалізується через статево-рольове виховання, через впровадження гендерного підходу в систему дошкільної освіти, значною мірою залежить від професійної діяльності саме вихователя закладу дошкільної освіти. У цьому контексті вважаємо за доцільне проаналізувати реалізацію вихователями деяких функцій, зокрема (Мельник, Заремба, 2020, с. 444):

1. *Освітньо-інформаційна* передбачає забезпечувати поінформованість дітей та батьків з проблем статевого виховання на доступному рівні, створення рівних умов доступу до джерел інформації.

2. *Ціннісна* передбачає формування стійких установок про необхідність спілкування дівчаток і хлопчиків, морально-етичних взаємовідносин.

3. *Формувально-розвивальна* реалізується через формування й розвиток нових якостей, гендерних ролей.

4. *Організаційна* передбачає забезпечення планомірної системної організації всіх необхідних заходів, які спрямовані на підвищення рівня педагогічної ерудиції батьків, формування статевої культури дошкільників.

5. *Корекційна* – це корекція поведінки шляхом запобігання й уникнення хибних уявлень про статево-рольову поведінку, про особливості статі

Одним із провідних напрямів реалізації завдань гендерного виховання є впровадження системи змішаного (дистанційного) навчання, що є актуальним та необхідним в умовах воєнного стану. Беручи до уваги те, що мережа освітніх закладів активно використовує практику електронного навчання, ми визначаємо декілька особливостей такого

навчання саме в контексті реалізації завдань нашого дослідження. Так, зокрема, використання інновацій, різних засобів інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість доносити необхідну інформацію як для дітей, так і для батьків; електронне навчання дає можливість усувати перешкоди для організації традиційного освітнього середовища та забезпечує доступність освіти для всіх, а також задоволення освітніх потреб без простору та часу обмеження; забезпечення онлайн-навчання, онлайн-освіти; організація онлайн-співпраці, онлайн-спілкування, онлайн-взаємодії, обмін ресурсами в електронному вигляді (Miyer et al., 2023 с. 18).

Виокремлені та проаналізовані різні підходи до визначення поняття «гендер», аналіз сучасних вітчизняних досліджень з проблеми гендерного та статевого виховання дітей дошкільного віку, запропоновані поради для організації та проведення бесід із дітьми щодо формування їхньої статево-рольової позиції підтверджують необхідність та актуальність реалізації провідних положень Базового компоненту дошкільної освіти (2021). Одним із освітніх напрямів Базового компоненту є «Особистість дитини», де чітко означені завдання та показники формування необхідних компетентностей дітей дошкільного віку, зокрема:

- здоров'язбережувальна компетентність передбачає здатність дитини до застосування навичок здоров'язбережувальної поведінки відповідно до наявної життєвої ситуації; дотримання основ здорового способу життя, збереження та зміцнення здоров'я у повсякденній життєдіяльності; результатом розвитку цієї компетентності є потреба в опануванні способами збереження та зміцнення власного здоров'я, сукупність елементарних знань про людину та її здоров'я, здоровий спосіб життя; стійка мотивація еколого-валеологічної спрямованості щодо пізнання себе та довкілля, яка спонукає до використання навичок здоров'язбережувальної поведінки; дитина усвідомлює, що людина народжується, проходить різні етапи життєвого шляху (дитинство, юність, зрілість, старість); має елементарне уявлення про статеву належність, орієнтується в ознаках своєї статевої належності.

- особистісна компетентність виявляється в особистісних якостях дитини – від елементарних уявлень та позитивного ставлення дитини до свого внутрішнього світу, до становлення основ її світогляду і розвиненості її свідомості; показниками цієї компетентності є сформованість самосвідомості: ідентифікації себе зі своїм «Я», позитивної самооцінки, домагання визнання іншими її чеснот, уміння співвідносити «хочу» (мотиви, наміри), «можу» (знання, вміння навички), «буду» (регуляція поведінки та діяльності), здатність уявляти себе в минулому, теперішньому, майбутньому часі; орієнтування у своїх основних правах і обов'язках; серед показників визначаємо сформованість знань дитини, яка має позитивне уявлення про себе (Я хороша / хороший), оперує займенником «Я», вирізняє себе з-поміж інших, орієнтується у своїх чеснотах і вадах, знає та усвідомлює свої права, права інших, обов'язки, статево, родинну, соціальну приналежність та саму себе в часі, просторі тощо; у Базовому компоненті виокремлено навички, які допомагають характеризувати особу як він / вона, а в майбутньому чоловік / жінка (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Спираючись на теоретико-практичний аналіз проблематики гендерного виховання дітей дошкільного віку, ми пропонуємо власне тлумачення провідного поняття дослідження. Отож, *гендерне виховання дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти - це складова освітнього процесу, яка містить змістовий, методичний та діяльнісний компоненти, передбачає засвоєння знань про взаємини статей, формування культури статевої поведінки.* Змістовий компонент визначається завданнями, навичками та компетентностями відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти, а також відповідно до змісту комплексних і парціальних програм, якими користується заклад дошкільної освіти для організації освітнього процесу. Методичний компонент передбачає оволодіння сукупністю методів та прийомів, які забезпечать ефективну реалізацію завдань гендерного виховання. Діяльнісний компонент визначається професійною майстерністю кожного педагогічного працівника закладу дошкільної освіти, готовністю педагогів до впровадження

новацій саме в контексті реалізації завдань гендерного виховання, а також залученістю до освітнього процесу батьківської громади.

ВИСНОВКИ

Отже, гендерне виховання дітей дошкільного віку – актуальна та важлива проблематика вітчизняної дошкільної освіти. Напрями дослідження в цьому аспекті охоплюють ідеї про: статеве виховання дітей дошкільного віку, формування гендерної культури старших дошкільників, соціалізацію дітей, формування особистісних цінностей, налагодження тісної співпраці закладу дошкільної освіти, батьків та громадськості з метою популяризації провідних положень гендерної освіти тощо. Теоретичні аспекти нашого дослідження ґрунтуються на аналізі наукових досліджень з проблематики гендерного і статевого виховання дітей дошкільного віку, вікових особливостей розвитку дітей дошкільного віку, важливих положень Державного стандарту дошкільної освіти. Практичні аспекти гендерного виховання відображено низкою порад для організації та проведення бесід із дітьми щодо формування їхньої статево-рольової позиції у налагодженні взаємодії з оточуючим середовищем.

Перспективою подальших наукових досліджень вважаємо ґрунтовне вивчення досвіду впровадження гендерного підходу в заклади дошкільної освіти країн Європейського Союзу та пошук можливих шляхів імплементації такого досвіду в систему дошкільної освіти України.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). 12.01.2021. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS34727> (дата звернення: 26.07.2024).
2. Вінник Т., Пілецька І. Педагогічні умови формування гендерної культури молодших школярів в освітньому процесі початкової школи. *XXVI International Scientific and Practical Conference «Topical issues of practice and science», May 18–21, 2021, London, United Kingdom*. С. 402–410. DOI: <https://doi.org/10.46299/ISG.2021.I.XXVI>
3. Гендерна компетентність персоналу закладів дошкільної освіти. Посібник. ГО «Центр гендерної культури», ЮНІСЕФ, 2024. URL: <https://spilnoteka.org/broshura-genderna-kompetentnist-personalu-zakladiv-doshkilnoyi-osvity/> (дата звернення: 26.07.2024).
4. Дубова Г. Упровадження гендерного підходу в закладах вищої освіти. *Вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Педагогіка*. 2021. № 36. С. 277–281. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-44>
5. Ковальчук Л. О. Гендерне виховання учнівської молоді в Німеччині. Дис... канд. пед. наук: 13.00.07 – теорія і методика виховання. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2008. 188 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/3811/1/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf> (дата звернення: 25.07.2024).
6. Лебідь І. Ю. Гендерна педагогіка. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Рута, 2015. 130 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmllui/handle/123456789/1204?show=full&locale-attribute=ru> (дата звернення: 26.07.2024).
7. Лось О. М. Роль статевого виховання у збереженні психічного здоров'я дошкільника. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 5. Том 1. С. 152–155. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-1.26>
8. Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50: Сучасне гендерне мислення: Словник. Київ: К.І.С., 2005. 280 с. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/suspilstvo/5050-suchasne-genderne-mislennya-134459.html> (дата звернення: 30.07.2024).
9. Мельник І., Заремба Л. Статеворольове виховання дошкільників як педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2020. № 2 (78). С. 442–445. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-93>
10. Нежура Т., Собчук Т. Статево виховання дітей дошкільного віку через призму наступності систем дошкільної та початкової освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 31. Том 2. С. 159–162. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-2.33>
11. Попова Н. Ю. Педагогічні умови статевого виховання старших дошкільників в дошкільних навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Одеса: Південноукраїнський національний

- педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, 2011. 21 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/782> (дата звернення: 26.07.2024).
12. Растригіна А. Реалізація гендерної рівності в системі освіти і виховання на засадах концепції педагогіки свободи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. № 65. С. 184–195. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-65-184-195>
13. Реалізація гендерної політики в управлінні освітою: навчально-методичний посібник / за заг. ред. Протасової Н. Г. Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. 176 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/genderna_polityka_v_osviti.pdf (дата звернення: 29.07.2024).
14. Савченко М. С. Гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2013. 23 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/dysert/6554_01.pdf (дата звернення: 30.07.2024).
15. Самойленко Н. І. Роль гендерного виховання у формуванні особистості школяра. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Чернігів. 2014. Вип. 17. С. 65–68. URL: <http://ir.adm-it.tools/items/19e0c1dc-b4b5-4bc9-8424-38bb22ec9eb6>
16. Степанова Е. Р. Сутність та походження поняття «гендер». *Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Харків: Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2017. С. 269–271. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/16412> (дата звернення: 26.07.2024).
17. Шулігіна Р., Мовчун В. Гендерне виховання дітей дошкільного віку: досвід співробітництва учасників педагогічного процесу. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Випуск 35. С. 124–130. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12667?show=full> (дата звернення: 26.07.2024).
18. Alvarenga C. F., Nogueira Th. A., Cardona M. J. A construção de uma política pública de gênero e cidadania na educação de infância portuguesa. *Zero-a-Seis. v. 24 n. Especial: Dossiê: Infância(s), gênero e sexualidades: sobre resistências e (re)existências*. 2022. P. 1730–1755. DOI: <https://doi.org/10.5007/1980-4512.2022.e87712>
19. Cardona M. J. Educação e igualdade de gênero na formação. A construção de um projeto. *La Recherche En Education*. 2022. № 26. P. 59–71. URL: <https://periodicos.ufam.edu.br/index.php/larecherche/article/view/11724> (дата звернення: 30.07.2024).
20. Machynska N., Lozynska S., Dekach Y., Vinarchuk N. Theoretical and practical aspects of valeology – the constituents of the system of preschool education. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2021. Vol. 13. № 1. P. 447–461. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/381>
21. Miyer T., Machynska N., Bondarenko H., Rudenko N., Romanenko L., Sukhopara I, Shpitsa R. E-learning in the conditions of the information economy as a factor in the development of future teachers for the sustainable development of society. *AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Special XXXII. P. 13–20. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130132/papers/A_02.pdf (дата звернення: 31.07.2024).
22. Negru E.-Gh. Gender Education Addressed to Preschool Curriculum System. *Proceedings of the Education, Reflection, Development, Fourth Edition (ERD 2016), 08–09 July 2016, Babes-Bolyai University Cluj-Napoca, Romania*. 2016. P. 464–471. DOI: <http://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2016.12.57>

References

- Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity) [Basic component of preschool education (State standard of preschool education)]* (2021). <https://ips.ligazakon.net/document/MUS34727>
- Vinnyk, T., Piletska, I. (2021). Pedagogichni umovy formuvannya hendernoї kultury molodshykh shkolariv v osvithnomu protsesi pochatkovoї shkoly [Pedagogical conditions for the formation of gender culture of junior high school students in the educational process of primary school]. *XXVI International Scientific and Practical Conference «Topical issues of practice and science», London, United Kingdom* (pp. 402–410). <https://doi.org/10.46299/ISG.2021.I.XXVI>
- Henderna kompetentnist personalu zakladiv doshkilnoi osvity. Posibnyk [Gender competence of the personnel of preschool education institutions. Manual]* (2024). UNICEF. <https://spilnoteka.org/broshura-genderna-kompetentnist-personalu-zakladiv-doshkilnoyi-osvity/>
- Dubova, H. (2021). Uprovadzhenia gendernoho pidkhodu v zakladakh vyshchoї osvity [Implementation of the gender approach to higher education institutions]. *Visnyk Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohika*, 36, 277–281. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-44>
- Kovalchuk, L. O. (2008). *Henderne vykhovannia uchnivskoi molodi v Nimechchyni [Gender education of school youth in Germany]: Candidate's thesis: 13.00.07*. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/3811/1/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf>

- Lebid, I. Iu. (2015). *Genderna pedahohika. Navchalno-metodychnyi posibnyk [Gender pedagogy. Educational and methodological manual]*. Ruta. <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1204?show=full&locale-attribute=ru>
- Los, O. M. (2019). Rol statevoho vykhovannia u zberezheni psykhičnogo zdorovia doshkilnyka [The role of sexual education in preschool mental health care]. *Theory and Practice of Modern Psychology*, 5 (1), 152–155. <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-1.26>
- Melnyk, T., Kobelianska, L. (2005). *50/50: Suchasne henderne myslennia: Slovnyk. [50/50: Modern gender thinking: Dictionary]*. K.I.S. <https://genderindetail.org.ua/library/ukraina/enderniy-analiz-ukrainskogo-suspilstva-134463.html>
- Melnyk, I., Zaremba, L. (2020). Statevorolove vykhovannia doshkilnykiv yak pedahohichna problema [Statevole education of preschoolers as a pedagogical problem]. *Young Scientist*, 2 (78), 442–445. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-93>
- Nezhura, T., Sobchuk, T. (2021). Stateve vykhovannia ditei doshkilnogo viku cherez pryzmu nastupnosti system doshkilnoi ta pochatkovoї osvity [Sexual Education of Preschool Children Through the Prism of The Continuity of Preschool and Primary Education Systems]. *Innovative Pedagogy*, 31 (2), 159–162. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-2.33>
- Popova, N. Yu. (2011). *Pedahohichni umovy statevoho vykhovannia starshykh doshkilnykiv v doshkilnykh znavchalnykh zakladakh [Pedagogical conditions of sex education of older preschoolers in preschool educational institutions]: Extended abstract of candidate's thesis: 13.00.08*. South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/782>
- Rastryhina, A. (2022). Realizatsiia hendernoi rivnosti v systemi osvity i vykhovannia na zasadakh kontseptsiii pedahohiky svobody. [Implementation of Gender Equality in the System of Education and Upbringing on the Basis of Freedom Pedagogy Concept]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 65, 184–195. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-65-184-195>
- Protasova, N. H. (Ed.) (2011). *Realizatsiia hendernoi polityky v upravlinni osvitoiu : navchalno-metodychnyi posibnyk [Implementation of gender policy in education management: educational and methodological manual]*. Drukarskij svit. https://gender.org.ua/images/lib/genderna_polityka_v_osviti.pdf
- Savchenko, M. S. (2013). *Henderne vykhovannia ditei starshoho doshkilnogo viku [Gender education of preschool children]: Extended abstract of candidate's thesis: 13.00.07*. Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. https://library.udpu.edu.ua/library_files/dysert/6554_01.pdf
- Samoilenko, N. I. (2014). Rol hendernoho vykhovannia u formuvanni osobystosti shkoliara. [The role of gender education in the formation of a schoolboy's personality]. *Bulletin of the National Pedagogical University*, 17, 65–68. <http://ir.adm-it.tools/items/19e0c1dc-b4b5-4bc9-8424-38bb22ec9eb6>
- Stepanova, E. R. (2017). Sutnist ta pokhodzhennia poniattia «hender» [The essence and origin of the concept of «gender»]. In *Suchasni problemi upravlinnya pidpriemstvami: teoriya ta praktika: materiali mizhnarodnoyi nauko-vo-praktichnoyi konferenciyi* (pp. 269–271). Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics. <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/16412>
- Shulyhina, R., Movchun, V. (2014). Henderne vykhovannia ditei doshkilnogo viku: dosvid spivrobotnytstva uchasykiv pedahohichnogo protsesu [Gender education of preschool children: experience of cooperation of participants in the pedagogical process.]. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Serii : Filosofiia, pedahohika, psykholohiia*, 35, 124–130. <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12667?show=full>
- Alvarenga, C. F., Nogueira, Th. A., Cardona, M. J. (2022). A construção de uma política pública de gênero e cidadania na educação de infância portuguesa. *Zero-a-Seis, Especial: Dossiê: Infância(s), gênero e sexualidades: sobre resistências e (re)existências*, 24, 1730–1755. <https://doi.org/10.5007/1980-4512.2022.e87712>
- Cardona, M. J. (2022). Educação e igualdade de gênero na formação. A construção de um projeto. *La Recherche En Education*, 26, 59–71. <https://periodicos.ufam.edu.br/index.php/larecherche/article/view/11724>
- Machynska, N., Lozynska, S., Dekach, Y., Vinarchuk, N. (2021). Theoretical and practical aspects of valeology – the constituents of the system of preschool education. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 13 (1), 447–461. <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/381>
- Miyer, T., Machynska, N., Bondarenko, H., Rudenko, N., Romanenko, L., Sukhopara, I., Shpitsa, R. (2023). E-learning in the conditions of the information economy as a factor in the development of future teachers for the sustainable development of society. *AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research*, 13 (1), Special XXXII, 13–20. https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130132/papers/A_02.pdf
- Negru, E.-Gh. (2016). Gender Education Addressed to Preschool Curriculum System. In *Proceedings of the Education, Reflection, Development, Fourth Edition (ERD 2016), 08–09 July 2016, Babes-Bolyai University Cluj-Napoca, Romania* (pp. 464–471). <http://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2016.12.57>

Стаття надійшла до редакції 9.08.2024
Прийнято до друку 31.10.2024

GENDER EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Nataliia Machynska

<https://orcid.org/0000-0003-0309-7074>

Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor,
Head of the Department of Primary and Preschool Education,
Ivan Franko National University of Lviv,
7 Tuhan-Baranovsky Str., 79000, Lviv, Ukraine,
nataliya.machynska@lnu.edu.ua

The article analyzes regulatory documents and theoretical and methodological research by Ukrainian scientists on the problem of gender education and gender upbringing of preschool children. The author revealed the topic of gender and the gender approach, which is a leading focus in the national system of preschool education. The article demonstrates that gender issues are interdisciplinary, forming the subject of scientific investigations in sociology, cultural studies, history, philology, psychology, and pedagogy. It is noted that gender is a complex concept used in several meanings (gender as social-role and cultural interpretation of personal traits and behavior patterns of men and women; acquisition of sociality by individuals; policy of equal rights and opportunities for men and women, etc.). Based on the analysis of scientific research, it is emphasized that the gender approach in preschool education is an individual approach to the manifestation of a preschool child's identity. It is proven that this approach creates personal conditions for freedom of choice, provides opportunities for self-realization, helps to be sufficiently flexible, and gives the ability to use various behavioral opportunities in the socio-cultural environment. The article proposes and characterizes the rules for organizing and structuring the content of ethical discussions with preschool children regarding the understanding of gender education (information should be age-appropriate and meet children's needs; the teacher should reflect their own attitude towards the topic of discussion; questions arising during the discussion should be answered, etc.). The article provides advice and recommendations for educators of preschool institutions and parents to effectively organize gender education in preschool institutions and families (establishing close cooperation in the context of pedagogical interaction between educator and psychologist, educator and family; thorough study of individual characteristics of preschool children, etc.).

Keywords: gender, gender education, gender approach, preschool age, preschool education, preschool institution.